

PELNINGUMO RODIKLIŲ NAUDOJIMAS SIEKIANT NUSTATYTI SANDORIŲ TARP ASOCIJUOTŲ ASMENŲ KAINODARĄ

Dalia Poškaitė

Docentė socialinių mokslų daktarė
Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas
Saulėtekio al., 9, LT-10222 Vilnius
Tel. (8 670) 1 06 50
El. paštas: Dalia.Poskaite@ef.vu.lt

Martynas Novikovas

Vyresnysis mokesčių konsultantas
UAB „PricewaterhouseCoopers“
Tel. (8 615) 4 83 30
El. paštas: martynas.novikovas@lt.pwc.com

Daugelyje šalių, ir Lietuvoje, sandoriai tarp asocijuotų asmenų turi būti sudaromi tikraja rinkos kaina. Siekiant nustatyti tokių sandorių kainodarą, atitinkančią tikrąją rinkos kainą, dažnai yra naudojami įvairūs pelningumo rodikliai: bendrasis, veiklos, turto, kapitalo, antkainis nuo pagaminimo savikainos, Berrio rodiklis ir kiti. Šio straipsnio tikslas – įvertinti pelningumo rodiklių naudojimo kainodaroje pagrįstumą ir reikšmingumą bei pateikti pelningumo rodiklių taikymo sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje metodiką. Atliekant tyrimą buvo panaudoti šie metodai: rodiklių lyginimas, apibendrinimas, interpretavimas, grupavimas.

Pagrindinės sąvokos: sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara, ištiestosios rankos principas, tikroji rinkos kaina, kontroliuojamas sandoris, pelningumo rodikliai.

Įvadas

2004 metais Lietuvoje buvo įteisinta sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara, kurią turi taikyti dauguma didžiųjų Lietuvos įmonių. Tačiau iki šiol Lietuvoje šia tema nėra parašyta nė vieno mokslinio straipsnio, nėra valstybės institucijų paaiškinimų ar metodinių nurodymų, kaip ši kainodara turi būti taikoma. Tuo tarpu Vakarų Europos, Šiaurės Amerikos šalyse sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara nagrinėjama jau seniai (Berry C. 1999, p. 47–56; Levey M., Wrape S., 2005, p. 462; Rolfe C., 2004, p. 552; Przysuski M., Lalapet S., 2005, p. 759–767; Shapiro A., 1995, p. 538–560; Smullen J., 2001, p. 106; Tucha T., Brem M.,

2005, p. 22 ir kitų autorių publikacijos). Nemažai tyrimų yra atlikę ir išleidę publikacijų tarptautinių audito bendrovių „PricewaterhouseCoopers“, „Ernst and Young“, KPMG, „Deloitte and Touche“ specialistai. Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros nustatymo principai yra pateikiami ir Ekonomikos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) išleistose Sandorių tarp asocijuotų asmenų metodinėse rekomendacijose¹.

¹ OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. 2001: Paris.

Pažymėtina, kad, nustačius neatitinkančią ištiesiosios rankos principo² kainodarą, asocijuotoms įmonėms iškyla rizika, kad mokesčių administratorius gali koreguoti kontroliuojamojo sandorio kainą. Tokiu atveju dalis sąnaudų, patirtų vykdant kontroliuojamąjį sandorį, būtų priskirta prie neleidžiamų atskaitymų, todėl padidėtų įmonės apmokestinamasis pelnas ir mokėtini mokesčiai. Taip pat gali būti priskaičiuota bauda (nuo 10 iki 50 proc. mokėtinos mokesčių sumos) bei delspinigiai už laiku nesumokėtus mokesčius. Dėl to įmonės, norinčios išvengti minėtos mokesčių rizikos, turi tinkamai nustatyti sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarą.

Rašant šį darbą buvo remtasi teisės aktais, reglamentuojančiais sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarą, Ekonomikos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos sandorių tarp asocijuotų asmenų metodinėmis rekomendacijomis tarptautinėms bendrovėms ir mokesčių administratoriams, taip pat užsienio šalių autorių literatūra bei tarptautinės audito bendrovės „PricewaterhouseCoopers“ organizuotų kursų ir seminarų medžiaga.

1. Sandorių tarp asocijuotų įmonių kainodaros reikšmė ir metodai

Vykstant globalizacijai ir plečiantis tarptautinei prekybai, vis didėja ir tarptautinių bendrovių, turinčių antrinių įmonių keliose ar net keliose dešimtyse užsienio šalių, vaidmuo. Kadangi mokesčių tarifai ir mokesčių apskaičiavimo principai įvairiose šalyse yra skirtingi, tarptautinės bendrovės, siekdamos sumažinti mokėtinų mokesčių sumas bei įgyti įvairių papildomų pranašumų, kontroliuojamiems san-

doriams (t. y. sandoriams tarp asocijuotų asmenų) dažnai nustato kainas, kurios neatitinka tikrosios rinkos kainos.

Akivaizdu, kad sparčiai daugėjant sandorių tarp asocijuotų asmenų, vis labiau didėja mokesčių pajamų perskirstymas tarp šalių, t. y. iš šalių, kuriose mokesčių tarifai yra didesni, dalis mokesčių sumokama į biudžetus tų šalių, kurių mokesčiai yra mažesni. Dėl to daugelio šalių vyriausybės sutarė, kad mokesčių tikslais asocijuotų įmonių pelnas gal būti koreguojamas tiek, kiek reikia tokiems iškraipymams koreguoti ir užtikrinti, kad sandoriai tarp asocijuotų asmenų būtų sudaromi tikrąja rinkos kaina.

Pažymėtina, kad sandoriai tarp asocijuotų asmenų apima ne tik prekių ar paslaugų pirkimą–pardavimą, bet ir paskolų suteikimą, nematerialiojo turto perleidimą (pvz., kelios antrinės įmonės naudoja vieną prekęs ženklą, kuris nuosavybės teise priklauso pagrindinei bendrovei), turto nuomą ir t. t.

Lietuvoje sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara buvo įteisinta tik 2004 m., priėmus Lietuvos Respublikos finansų ministro 2004 m. balandžio 9 d. įsakymą Nr. 1K-123 „Dėl Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymo 40 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 15 straipsnio 2 dalies įgyvendinimo taisyklių“ (toliau – Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas Nr. 1K-123), nors mokesčių įstatymuose: Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymo 40 straipsnyje; Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 15 straipsnyje; Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 17 straipsnyje jau iki kainodaros taisyklių įteisinimo buvo nurodyta, kad sandoriai tarp asocijuotų asmenų turi būti sudaromi tikrąja rinkos kaina.

Remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymu Nr. 1K-123, nustatant tikrą-

² Ištiesiosios rankos principas – principas, pagal kurį kontroliuojamo sandorio kaina neturi skirtis nuo tikrosios rinkos kainos.

ją rinkos kainą turi būti naudojamas vienas iš šių kainodaros metodų:

- palyginamosios nepriklausomos kainos metodas;
- perpardavimo kainos metodas arba „kaštai plus“ metodas;
- pelno padalijimo metodas arba transakcijos grynosios maržos metodas.

Kainodaros metodai turi būti taikomi nurodytu eiliškumu. Visų pirma turi būti taikomas lyginamosios nepriklausomos kainos metodas. Jeigu šiam metodui naudoti neužtenka duomenų arba šie duomenys yra nepakankamai patikimi, turi būti pasirinktas perpardavimo kainos arba „kaštai plus“ metodas. Tik tuo atveju, jei šiems metodams naudoti neužtenka duomenų arba šie duomenys yra nepakankamai patikimi, gali būti taikomas pelno padalijimo arba transakcijos grynosios maržos metodas.

Naudojant palyginamosios nepriklausomos kainos metodą, kontroliuojamo sandorio kaina nustatoma atsižvelgiant į lyginamųjų nekontroliuojamų sandorių kainas. Palyginamosios nepriklausomos kainos metodą rekomenduojama naudoti tais atvejais, kai yra galimybė nustatyti lyginamuosius vidaus arba išorės sandorius. Naudojant šį metodą kontroliuojamo sandorio kaina yra nustatoma lyginant:

- palyginamųjų sandorių su nesusijusiais asmenimis (vidiniai palyginimai) kainas; arba
- palyginamųjų sandorių tarp nesusijusių asmenų (išoriniai palyginimai) kainas.

Tačiau labai dažnai yra esminių kontroliuojamų ir nekontroliuojamų sandorių skirtumų (pvz., sutarties sąlygos, sandorio apimtis, parduodamų prekių ar teikiamų paslaugų charakteristikos, papildomos sąlygos ir pan.), todėl lyginamosios kainos metodas yra naudojimas retai.

Naudojant visus kitus metodus, kontroliuojamo sandorio kaina nustatoma netiesiogiai:

visų pirma nustatoma, kokią pelno dalį iš kontroliuojamo sandorio turi uždirbti įmonė. Dėl to, taikant minėtus sandorių kainodaros metodus, yra naudojami įvairūs finansiniai santykiniai rodikliai (dažniausiai pelningumo rodikliai).

2. Pelningumo rodiklių pasirinkimas ir jų lyginamoji analizė

Mokslinėje-metodinėje literatūroje (Buškevičiūtė E., Mačerinskienė I., 1999, p. 218; Mackevičius J., Poškaitė D., 1998, p. 630; Kvedaraitė V., 1995, p. 36 ir kitoje) yra aprašoma dešimtys skirtingų finansinių rodiklių. Dažniausiai jie yra skirstomi į įvairias grupes: likvidumo rodikliai, pelningumo rodikliai, mokumo rodikliai, efektyvumo (apyvartumo) rodikliai, rinkos vertės rodikliai, diagnostiniai rodikliai ir kt.

Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje yra naudojami pelningumo rodikliai (nustatant arba tikrinant kontroliuojamų sandorių kainodaros atitiktį ištiestosios rankos principui), nes visų sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros metodų, išskyrus lyginamosios nepriklausomos kainos metodą, esmė – toks pelno, uždirbto iš kontroliuojamo sandorio, paskirstymas tarp grupės įmonių lyg jos veiktu kaip nesusiję asmenys.

Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje dažniausiai yra naudojami šie pelningumo rodikliai:

- bendrasis pelningumas;
- veiklos pelningumas;
- turto pelningumas;
- antkainis nuo pasigaminimo / įsigijimo savikainos ir antkainis nuo tipinės veiklos sąnaudų;
- Berrio rodiklis.

Kiti pelningumo rodikliai (grynasis pelningumas, nuosavo kapitalo pelningumas ir kt.) sandorių kainodaroje yra naudojami labai retai dėl mažo patikimumo (pvz., skirtingose ša-

lyse veikiančių ir ta pačia veikla užsiimančių įmonių grynasis pelningumas gali skirtis ne tik dėl skirtingų ekonominių sąlygų ar įmonių veiklos efektyvumo, bet ir dėl skirtingų pelno mokesčio tarifų).

Kaip kurie šie rodikliai, pavyzdžiui, bendrasis pelningumas, veiklos pelningumas, turto pelningumas, yra plačiai aprašyti mokslinėje literatūroje. Mažiau yra nagrinėti atkainiais nuo prekės / paslaugos savikainos bei atkainiais nuo tipinės veiklos sąnaudų. Tarp minėtų pelningumo rodiklių autoriai, rašantys santykinių rodiklių apskaičiavimo metodikos klausimais, net naujausiuose savo leidiniuose [11] nepamini Berrio rodiklio, kuris yra ypač reikšmingas asocijuotų asmenų sandorių kainodaroje,

Berio rodiklis lietuvių mokslinėje literatūroje iki šiol nebuvo nagrinėtas, nors, nustatant sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarą šis rodiklis yra naudojamas įvairiose Lietuvos įmonėse.

2.1. Bendrasis pelningumas

Bendrasis pelningumas rodo, kiek bendrojo pelno tenka vienam pardavimų pajamų piniginiam vienetui. Šis rodiklis skaičiuojamas bendrąjį pelną dalijant iš pardavimo pajamų.

Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje bendrasis pelningumas skaičiuojamas taikant perpardavimo kainos metodą. Remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakyму Nr. 1K-123 (27 skirsnis), taikant perpardavimo kainos metodą, tikroji rinkos kaina nustatoma iš sandorio dalyko (prekių ar paslaugų), įsigyto iš asocijuoto asmens, tolesnio perpardavimo nepriklausomam asmeniui kainos atimant ištiesiosios rankos principą atitinkančią sandorio bendrąją maržą. Sandorio bendroji marža šiuo atveju apibrėžiama kaip perpardavimo kainos ir įsigijimo kainos skirtumas, t. y. bendrasis pelnas. Ištiesiosios rankos prin-

cipą atitinkanti bendroji marža dažniausiai nustatoma apskaičiuojant nepriklausomų lyginamųjų įmonių³ bendrąjį pelningumą (tam tikrais atvejais bendroji marža nustatoma lyginant įmonės lyginamųjų sandorių su nesusijusiais asmenimis bendrąjį pelningumą).

Kadangi perpardavimo kainos metodas yra taikomas prekių (ar paslaugų) perpardavimo sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarai nustatyti, bendrasis pelningumas yra laikomas geriausiu (patikimiausiu) finansiniu rodikliu vertinant distributorių kainodaros atitiktį ištiesiosios rankos principui.

Vienas iš pagrindinių bendrojo pelningumo pranašumų yra tas, kad jis geriausiai parodo įmonės atliekamų prekių paskirstymo (perpardavimo) funkcijų kompleksiskumą (kuo atliekama daugiau funkcijų ir kuo jos sudėtingesnės, tuo įmonės bendrasis pelningumas didesnis), todėl panašias funkcijas atliekančių ir panašiose rinkose veikiančių įmonių bendrojo pelningumo rodikliai turi būti panašūs [13, 2.21 punktą]. Taip pat kainodarą, pagrįstą bendruoju pelningumu, nesunku taikyti praktikoje (tuo atveju, jei žinomas ištiesiosios rankos principą atitinkantis bendrasis pelningumas).

Tačiau yra ir nemažai atvejų, kai šis rodiklis negali būti patikimas. Visų pirma tai susiję su skirtingais finansinės apskaitos standartais įvairiose šalyse: pavyzdžiui, vienos sąnaudų rūšys vienoje šalyje gali būti priskirtos prie prekės įsigijimo savikainos, o kitoje šalyje – prie veiklos sąnaudų. Dėl to įmonių bendrasis pelningumas gali gerokai skirtis. Pavyzdžiui, Estijos ir Čekijos didmeninės prekybos įmonių bendrasis pelningumas yra labai mažas, nes beveik visos sąnaudos priskiriamos prie prekių įsigijimo savikainos, o Vengrijoje, atvirkščiai,

³ Lyginamos įmonės – tai įmonės, kurios prisiima tokias pačias funkcijas ir riziką, kaip ir kontroliuojamame sandorėje dalyvaujanti įmonė.

1 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių didmeninės prekybos įmonių bendrasis pelningumas 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	982	20,4	23,1	22,8	18,2	21,4	20,5
Latvija	723	17,1	17,5	17,1	15,5	15,5	14,6
Estija	1088	9,3	9,0	9,4	6,1	5,4	5,9
Lenkija	503	n.d.	20,6	20,9	n.d.	17,7	17,9
Vengrija	952	Virš 90			100		
Čekija	2041	n.d.	6,8	6,3	n.d.	4,5	4,4

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant *Amadeus* finansinių duomenų bazę⁴

2 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių mažmeninės prekybos įmonių bendrasis pelningumas 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	309	22,8	22,2	23,3	19,0	19,2	18,4
Latvija	426	21,7	22,1	22,2	19,3	19,6	18,7
Estija	521	6,9	7,2	6,8	3,5	3,7	3,0
Lenkija	223	n.d.	23,6	22,9	n.d.	23,6	21,9
Vengrija	491	Virš 90			100		
Čekija	1705	n.d.	6,0	5,7	n.d.	3,8	3,5

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant *Amadeus* finansinių duomenų bazę

– didžioji dalis sąnaudų patenka į veiklos sąnaudas. Tai patvirtina ir autoriaus atliktas tyrimas, kurio metu buvo apskaičiuoti šešių naujųjų ES šalių – Lietuvos, Latvijos, Estijos, Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos – įmonių, besiverčiančių didmenine ir mažmenine prekyba, bendrojo pelningumo rodikliai. Šios šalys buvo pasirinktos neatsitiktinai: jose yra panašios verslo sąlygos, todėl šių šalių įmonių veiklos ar grynas pelningumas yra panašus, tačiau dėl apskaitos skirtumų bendrasis įmonių pelningumas skiriasi (žr. 4 ir 5 lenteles).

Jeigu asocijuotos įmonės kainodara yra nustatoma remiantis nepriklausomų skirtingų šalių⁵ lyginamųjų įmonių bendroju pelningumu, neatsižvelgiant į esamus apskaitos skirtumus, sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara gali neatitikti ištiesiosios rankos principo.

Antra, bendrasis pelningumas yra tinkamas finansinis rodiklis savarankiškų distributorių (distributoriai, kurie visiškai prisiima rinkos ir finansinę rizikas, atlieka visas rinkodaros funkcijas savarankiškai, kuriems priklauso perparduodamos prekės nuosavybės teise) perpar-

⁴ *Amadeus* – tai finansinės analizės duomenų bazė, sudaryta Belgijos įmonės „Bureau van Dijk“. Šioje duomenų bazėje yra sukaupta finansinė informacija apie 1,5 milijono Europos šalių įmonių. Tyrimams atlikti buvo naudota elektroninė 2006 m. liepos mėnesio *Amadeus* versija (142-asis atnaujinimas).

⁵ Visų pirma turi būti atrenkamos tos pačios šalies lyginamosios įmonės, tačiau jei tokių įmonių nėra pakankama, yra imamos ir kitų šalių, kuriose yra panašios rinkos sąlygos, lyginamosios įmonės. Dėl to, pvz., Lietuvos įmonės, sudarančios sandorius su asocijuotais asmenimis, pelningumas gali būti nustatomas remiantis lyginamųjų Baltijos šalių ar naujųjų ES šalių įmonių pelningumu.

duodamų prekių kainodarai nustatyti. Jei įmonė veikia kaip komisierius, ji prisiima labai ribotą riziką ir atlieka ribotas rinkodaros funkcijas, o „daiktai, kuriuos komisierius gauna iš komitento arba įgyja komitento lėšomis, yra komitento nuosavybė nuo perdavimo momento“ [6, p. 382], todėl bendrasis pelningumas netinkamai parodo tokios įmonės sukurtą indėlį. Pažymėtina, kad tokių įmonių vykdoma veikla dažnai traktuojama ne kaip distribucija, o kaip rinkodaros paslaugų teikimas (o paslaugų kainodara dažniausiai nustatoma „kaštai plius“ metodu, kai prie sąnaudų pridamas tam tikro dydžio antkainis) [18, p. 247]. Taip pat jei nustatoma didelė, nors ir atitinkanti tikrąją rinkos kainą, sandorio kaina (t. y. prekių įsigijimo iš asocijuotos įmonės kaina), asocijuotai bendrovei paliktas bendrasis pelnas iš prekių perpardavimo gali nepadengti veiklos sąnaudų ir tada įmonė patirs veiklos nuostolius.

2.2. Veiklos pelningumas

Veiklos pelningumas rodo, kiek veiklos pelno tenka vienam pardavimų pajamų piniginiam vienetui. Šis rodiklis skaičiuojamas veiklos pelną dalijant iš pardavimo pajamų.

Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje šis rodiklis yra naudojamas taikant sandorių grynosios maržos metodą. Remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakyму Nr. 1K-123 (46 ir 48 skirsniai) transakcijos grynoji marža – grynojo transakcijos pelno dalis, kuri turi būti uždirbta atsižvelgiant į tam tikrus rodiklius. Transakcijoms palyginti keliai reikalavimai, panašūs į reikalavimus, kurie keliami taikant perpardavimo kainos ir „kaštai plius“ metodus, tačiau papildomai turi būti įvertinamos transakcijos grynajam pelnui turinčios įtakos veiklos sąnaudos, išskyrus finansinės ir investicinės veiklos sąnaudas. Taigi tiek

Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakyму Nr. 1K-123, tiek EBPO sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros metodinėse rekomendacijose nurodoma sandorio grynoji marža yra įmonės gautos veiklos (bet ne grynas!) pelnas iš kontroliuojamo sandorio, o ištiestosios rankos principą atitinkančiai grynajai maržai nustatyti naudojamas rodiklis – lyginamųjų įmonių veiklos pelningumas.

Veiklos pelningumas, kitaip negu bendrasis pelningumas, dažniausiai yra taikomas ne nustatyti, bet tikrinti kainodaros atitiktį ištiestosios rankos principui, t. y. metų pabaigoje tikrinama jau nustatyta sandorių kainodara. Pažymėtina, kad veiklos pelningumas gali būti taikomas visų rūšių įmonių (gamintojų, distributorių, paslaugų teikėjų) sudarytų sandorių kainodarai įvertinti. Skaičiuojant veiklos pelningumą, taip pat galima labiau toleruoti funkcinis kontroliuojamų ir nekontroliuojamų sandorių skirtumus, nei taikant bendrąjį pelningumą.

Vienas iš pagrindinių šio rodiklio pranašumų yra tas, kad šiam rodikliui beveik neturi įtakos skirtingi apskaitos principai (jau buvo minėta, kad skirtingose šalyse savikainai ir veiklos sąnaudoms priskiriami skirtingi sąnaudų straipsniai, todėl vienodą veiklos pelną uždirbantių įmonių bendrasis pelningumas ar antkainis nuo savikainos gali skirtis keliasdešimt kartų). 3 ir 4 lentelėse pateikti šešių naujųjų ES šalių prekybos įmonių veiklos pelningumas 2005–2003 m. laikotarpiu skyrėsi labai nedaug, o šių įmonių bendrasis pelningumas ženkliai skiriasi (žr. 1 ir 2 lenteles).

Tačiau veiklos pelningumas retai taikomas sandorių kainodarai nustatyti (taikomas papildomai tikrinti jau nustatytą kainodarą), nes tais atvejais, kai įmonė sudaro sandorius ir su asocijuotais, ir su neasocijuotais asmenimis, yra sunku tiksliai priskirti veiklos sąnaudas

3 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių didmeninės prekybos įmonių veiklos pelningumas 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	981	4,7	5,4	5,0	3,6	4,3	3,8
Latvija	729	4,1	3,9	3,3	3,2	3,0	2,6
Estija	1086	6,6	5,6	5,4	4,3	3,8	3,8
Lenkija	3105	n.d.	3,9	3,0	n.d.	3,0	2,6
Vengrija	1809	n.d.	3,6	3,4	n.d.	2,6	2,6
Čekija	4586	2,3	2,3	2,2	1,2	1,5	1,4

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant *Amadeus* finansinių duomenų bazę

4 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių mažmeninės prekybos įmonių veiklos pelningumas 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	319	1,6	2,0	1,8	2,3	1,3	1,3
Latvija	392	5,0	3,3	2,4	4,4	3,0	2,2
Estija	478	3,9	3,4	2,7	3,0	2,3	1,8
Lenkija	845	n.d.	1,9	1,6	n.d.	1,3	0,9
Vengrija	644	n.d.	2,9	3,3	n.d.	2,3	2,6
Čekija	2124	-0,2	1,3	0,7	1,0	1,2	1,1

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant *Amadeus* finansinių duomenų bazę

kontroliuojamam sandoriui ir nustatyti ištiesiosios rankos principą atitinkantį veiklos pelningumą.

2.3. Turto pelningumas

Turto pelningumas – tai finansinis rodiklis, parodantis, kiek pelno uždirba vienas litas turto. Paprastai turto pelningumas apibrėžiamas kaip grynojo pelno ir turto santykis, tačiau sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje dažniausiai yra taikoma ši turto pelningumo rodiklio formulė:

Turto pelningumas = veiklos pelnas / turas (angl. ROA).

Taip pat gali būti naudojami ir kiti turto pelningumo rodikliai: investicinio turto pelningumas, ilgalaikio turto pelningumas bei šių rodiklių įvairios kombinacijos, jei tik taikyti

šiuos rodiklius gali būti ekonomiškai pagrįsta [13. 763 p.].

Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakyme Nr. 1K-123 turto grąža nėra nurodyta kaip tinkamas finansinis rodiklis sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarai nustatyti ar pagrįsti, EBPO metodinių rekomendacijų 3.26 punkte nurodyta, kad sandorio grynosios maržos metodas analizuoja grynąją sandorio pelno maržą atitinkamos bazės atžvilgiu (pvz., sąnaudų, pardavimų, turto), kurią mokesčių mokesčio realizuoja nuo kontroliuojamo sandorio, t. y. taikant sandorio grynosios maržos metodą gali būti skaičiuojami įvairūs finansiniai rodikliai: antkainis nuo tipinės veiklos sąnaudų (sąnaudų bazė), veiklos pelningumas (pardavimų bazė), turto pelningumas (turto bazė).

O kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, JAV, mokesčių administracijos išleistose metodinėse

5 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių chemikalų ir chemijos produktų gamintojų turto pelningumas 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	40	10,1	7,5	6,7	7,1	7,3	6,0
Latvija	18	10,0	6,0	6,3	8,5	3,6	5,6
Estija	30	n.d.	8,4	11,3	n.d.	5,2	10,8
Lenkija	323	n.d.	10,7	8,3	n.d.	10,2	6,5
Vengrija	127	n.d.	8,9	10,0	n.d.	10,2	6,6
Čekija	224	9,6	6,9	4,6	7,5	5,6	3,0

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant Amadeus finansinių duomenų bazę

6 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių baldų gamintojų turto pelningumas 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	127	5,1	8,6	9,5	5,2	5,6	8,1
Latvija	48	1,9	5,6	5,3	2,0	1,9	2,1
Estija	129	8,0	3,8	5,2	8,8	1,9	3,9
Lenkija	328	n.d.	11,7	10,1	n.d.	10,8	7,7
Vengrija	63	n.d.	5,2	4,7	n.d.	4,5	3,3
Čekija	230	6,0	2,8	2,2	2,2	2,4	2,6

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant Amadeus finansinių duomenų bazę

7 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių informacinių technologijų paslaugas teikiančių įmonių turto pelningumas 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	30	n.d.	19,4	14,5	n.d.	17,1	14,1
Latvija	50	23,1	13,2	14,5	14,7	14,4	12,1
Estija	66	26,6	13,3	9,7	22,1	10,2	8,5
Lenkija	257	13,8	11,9	10,9	8,8	11,7	11,5
Vengrija	191	n.d.	11,2	12,4	n.d.	8,2	8,3
Čekija	495	9,8	10,8	10,5	7,2	8,3	7,7

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant Amadeus finansinių duomenų bazę

rekomendacijos yra detalai aprašomi atvejai, kai turto grąža gali būti naudojamas nustatant tikrąją rinkos kainą [1, p. 14].

Turto pelningumas yra laikomas patikimu finansiniu rodikliu tik tada, kai įmonės turi daug turto ir jo naudojimas būna itin intensyvus. Pavyzdžiui, gamybos įmonės, kai kurie paslaugų teikėjai (telekomunikacinių paslaugų teikėjai, geležinkelio įmonės, kelių tiesimo ir

remonto įmonės) naudoja daug turto, o tokių įmonių turto grąža paprastai būna nedidelė – 5–10 proc. (žr. 5 ir 6 lenteles). O kitos įmonės (paslaugų teikėjai, distributoriai) naudoja nedaug turto (ilgalaikis turtas dažnai būna nuomojamas) ir turto naudojimo intensyvumas yra nedidelis, o jų turto pelningumas stipriai svyruoja ir gali būti didelis – daugiau kaip 20 proc. (žr. 7 lentelę).

Pažymėtina, kad nėra tikslinga skaičiuoti turto pelningumą, kai įmonė veikia kaip gamintoja pagal sutartis ar surinkėja, nes šių įmonių naudojamas turtas (pvz., gamybiniai įrengimai, gamybos technologija) paprastai priklauso kitai grupei įmonei (dažniausiai pagrindinei bendrovei).

Taip pat nemažai diskutuojama, ar į turto pelningumo formulę turi būti įtraukiamas nematerialusis turtas. Jei nematerialusis turtas yra neįtraukiamas į turto pelningumo skaičiavimo formulę, iš veiklos sąnaudų turi būti atimamos nematerialiojo turto amortizacijos sąnaudos [13, p. 759].

Kaip ir veiklos pelningumas, šis rodiklis dažniausiai yra naudojamas tikrinti (bet ne nustatyti) sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros atitiktį ištiesiosios rankos principui.

2.4. Antkainis nuo pardavimo savikainos ir nuo tipinės veiklos sąnaudų

Antkainis nuo pardavimo savikainos parodo, kiek parduotos prekės ar paslaugos kaina yra didesnė už jų savikainą. Antkainis nuo pardavimo savikainos skaičiuojamas bendrąjį pelną dalijant iš pardavimo savikainos. Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje šis rodiklis yra skaičiuojamas taikant „kaštai plus“ metodą: ištiesiosios rankos principą atitinkanti sandorio kaina yra apskaičiuojama prie tiesioginių

ir netiesioginių sąnaudų pridėdant tam tikro dydžio antkainį.

Antkainis nuo pardavimo savikainos dažniausiai yra taikomas nustatant kontraktinių gamintojų ar surinkėjų sudaromų su asocijuotais asmenimis sandorių kainodarą.

Šio rodiklio pranašumai ir trūkumai yra panašūs į bendrojo pelningumo: šį rodiklį lengva taikyti praktikoje, tačiau jis gali būti netinkamas naudoti, kai lyginamosios įmonės taiko skirtingus apskaitos standartus (nevienodai skaičiuojama pasigaminimo ar įsigijimo savikaina). Taip pat nustačius per mažą (nors ir atitinkantį ištiesiosios rankos principą) antkainį nuo savikainos įmonė gali patirti veiklos nuostolius iš kontroliuojamo sandorio.

Antkainis nuo tipinės veiklos sąnaudų parodo, kiek parduotos prekės ar paslaugos kaina yra didesnė už tipinės veiklos sąnaudas. Antkainis nuo tipinės veiklos sąnaudų skaičiuojamas veiklos pelną dalijant iš tipinės veiklos sąnaudų, t. y. savikainos ir veiklos sąnaudų. Kartais įmonėse šis rodiklis dar vadinamas pelningumu.

Dažniausiai šis rodiklis yra taikomas nustatant ribotos rizikos gamintojų ir paslaugų teikėjų kontroliuojamų sandorių kainodarą. Pavyzdžiui, ribotos rizikos gamintojas prisiima tik produkcijos kokybės riziką, o rinkos riziką dažniausiai prisiima kita grupės įmonė, atsakinga už šio gamintojo pagamintos produkcijos par-

8 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių chemikalų ir cheminių produktų gamintojų uždirbamas antkainis nuo pardavimų savikainos ir veiklos pelno 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Antkainis nuo pardavimų savikainos			Antkainis nuo veiklos sąnaudų		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	42	43,3	65,2	45,6	10,9	10,0	3,5
Latvija	17	51,5	45,4	47,6	11,5	7,2	9,2
Estija	29	24,2	21,1	21,6	9,5	7,7	9,1
Lenkija	336	n.d.	66,3	66,7	n.d.	9,5	9,7
Vengrija	128		–		n.d.	7,2	8,1
Čekija	225	n.d.	16,2	15,3	10,6	5,8	3,9

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant *Amadeus* finansinių duomenų bazę

davimus, todėl geriausia yra nustatyti tam tikro dydžio antkainį nuo tipinės veiklos sąnaudų, kuris įmonei garantuoja nedidelį, tačiau stabilų ir fiksuotą veiklos pelną [17, p. 126].

Žinoma, tokiu atveju, kai yra nustatytas tam tikro dydžio fiksuotas antkainis, įmonė gali pradėti dirbti neefektyviai, t. y. didinti veiklos sąnaudas. Tačiau EBPO metodinėse rekomendacijose (3.42 skirsnis) nurodoma, kad tokiu atveju turėtų būti atliekami kainų koregavimai, nes sandoriuose tarp nepriklausomų asmenų papildomos veiklos sąnaudos nebūtų kompensuojamos.

2.5. Berrio rodiklis

Berrio rodiklis parodo įmonės bendrojo pelno ir patirtų veiklos sąnaudų santykį. Šis rodiklis, užsienio šalyse gana dažnai naudojamas sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje, Lietuvoje dar yra mažai žinomas (nors keletas didelių Lietuvos įmonių jau naudojo šį rodiklį nustatydamas sandorių kainodarą). Šio rodiklio ištakos siekia praėjusio amžiaus septintąjį dešimtmetį, kai Princetono universiteto profesorius C. Berry įrodė, kad šis rodiklis yra tinkamas nustatyti „grynųjų“ distributorių ir kai kuriais atvejais paslaugų teikėjų sandorių su asocijuotais asmenimis kainodarą, atitinkančią ištiesiosios rankos principą.

C. Berrio tyrime buvo pateiktas šio rodiklio ekonominis pagrindimas. Jei distributorius atlieka tik tipines perpardavėjo funkcijas (prekių paskirstymas, logistika), bendrasis jo pelnas yra analogiškas įmonės pardavimo pajamoms, o distributoriaus veiklos sąnaudos – įmonės visoms sąnaudoms (nes distributoriaus sąnaudos, patirtos vykdant įprastą veiklą, patenka į veiklos sąnaudas, o pardavimo savikainą sudaro tik prekių savikaina, pardavimo savikaina neparodo įmonės kuriamo indėlio). Dėl to Berrio rodiklis parodo įmonės gauna-

mą pelningumą, atliekant tipines vertę kuriančias funkcijas (t. y. susijusias su prekių perpardavimu), tariant, kad išlaidos, patirtos atliekant šias funkcijas, yra priskiriamos prie veiklos sąnaudų [2, p. 48–49].

Tais atvejais, kai įmonė atlieka kitas funkcijas (pvz., gamyba, nematerialiojo turto kūrimas, papildomos paslaugos), t. y. nėra „grynasis“ distributorius, Berrio rodiklis nėra tinkamas rodiklis sandorių kainodarai nustatyti, nes tokiu atveju Berrio rodiklis neparodys tos įmonės gaunamos grąžos iš papildomų vertę kuriančių funkcijų (nes sąnaudos, patirtos vykdant šias funkcijas, bus priskirtos ne prie veiklos sąnaudų, o prie pardavimų savikainos) [13, p. 762].

Taigi Berrio rodiklis gali būti naudojamas tik distributorių, kurie atlieka tipines perskirstymo funkcijas, ir kai kurių paslaugų teikėjų sandorių kainodarai nustatyti. Tačiau visais atvejais turi [17, p. 68]:

- būti stipri įmonės veiklos sąnaudų ir pardavimo pajamų koreliacija;
- įmonės bendrasis pelnas didėti proporcingai veiklos sąnaudoms;
- lyginamosios įmonių apskaitos standartai sutapti su analizuojamos įmonės apskaitos principas (t. y. tos pačios sąnaudų grupės priskiriamos prie pardavimo savikainos ir veiklos sąnaudų).

Nagrinėjant atskirų didmeninės ir mažmeninės prekybos sektorių (prekyba maisto produktais, prekyba namų apyvokos prekėmis, prekyba mediena ir medienos gaminiiais ir t. t.) įmonių veiklos sąnaudų ir pardavimo pajamų priklausomybę, būtų galima pastebėti, kad imant visas vieno ar kito sektoriaus įmones, šių įmonių veiklos sąnaudų ir pardavimo pajamų koreliacija yra stipri ir svyruoja tarp 0,75 iki 0,95. Tačiau tokie rezultatai yra gauti imant kelis šimtus ar kelis tūkstančius įmonių, o atrinkus tik 10 ar 20 distributorių, tarp kurių

9 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių didmeninės prekybos įmonių Berrio rodiklis 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	975	1,46	1,74	1,63	1,29	1,28	1,26
Latvija	721	1,57	1,64	1,45	1,34	1,31	1,24
Estija	942	48,74	27,68	29,64	11,75	7,33	8,54
Lenkija	483	n.d.	1,46	1,36	n.d.	1,22	1,16
Vengrija	1862	–			–		
Čekija	3368	n.d.	12,96	9,02	n.d.	3,07	3,05

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant *Amadeus* finansinių duomenų bazę

10 lentelė. Šešių naujųjų ES šalių mažmeninės prekybos įmonių Berrio rodiklis 2005–2003 m. (proc.)

Šalis	Įmonių skaičius	Aritmetinis vidurkis			Mediana		
		2005 m.	2004 m.	2003 m.	2005 m.	2004 m.	2003 m.
Lietuva	315	1,20	1,28	1,41	1,13	1,0	1,12
Latvija	385	1,74	1,46	1,47	1,35	1,16	1,15
Estija	370	46,05	28,33	26,47	21,7	7,7	7,0
Lenkija	206	n.d.	1,26	0,88	n.d.	1,02	1,01
Vengrija	491	–			–		
Čekija	1393	n.d.	11,77	8,95	n.d.	3,03	2,53

Šaltinis: autorių tyrimas naudojant *Amadeus* finansinių duomenų bazę

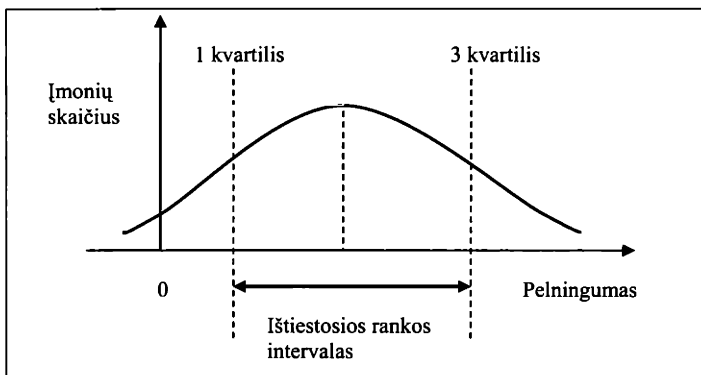
būtų ir papildomas funkcijas atliekančių įmonių, rezultatai gali būti visiškai kitokie, t. y. koreliacija bus silpna, ir Berrio rodiklis negalės būti taikomas.

Vienas iš pagrindinių šio rodiklio trūkumų – sunku jį pritaikyti, dėl to Berrio rodiklis dažniausiai skaičiuojamas tikrinant (bet ne nustatant) sandorių kainodaros atitiktį ištiesiosios rankos principui. Taip pat šis rodiklis yra labai jautrus apskaitos principams: įmonei priskyrus vienas išlaidas ne prie veiklos sąnaudų, o pardavimo savikainos, Berrio rodiklis smarkiai sumažėja (pvz., jei įmonės bendrasis pelnas lygus 12 mln. litų, o veiklos sąnaudos 8 mln. litų, Berrio rodiklis būtų 1,5, tačiau jei ši įmonė dalį sąnaudų, pavyzdžiui, 2 mln. litų, priskirtų ne prie veiklos sąnaudų, o prie pardavimo savikainos, Berrio rodiklis sumažėtų iki 1).

Berrio rodiklio skaičiavimai pateikti 9–10 lentelėse.

Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje Berrio rodiklis dažniausiai yra naudojamas taikant sandorių grynosios maržos metodą (pvz., JAV sandorių kainodarą reglamentuojančiuose teisės aktuose⁶ Berrio rodiklis nurodomas kaip vienas iš trijų galimų pelningumo rodiklių naudojant sandorio grynosios maržos metodą). EBPO metodinėse rekomendacijose šis rodiklis nėra minimas, tačiau daugumoje Europos šalių (kuriose yra įteisinta sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara) mokesčių administratoriai leidžia naudoti šį rodiklį. Kadangi Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakyme Nr. 1K-123 (78 skirsnis) rekomenduojama naudotis EBPO metodinėmis rekomendacijomis, Lietuvoje šis rodiklis taip pat gali būti naudojamas nustatant sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarą.

⁶ U.S Treasury Regulations section 1.482-5.

Pav. Ištietosios rankos intervalas

Pažymėtina, kad Berrio rodiklis yra glaudžiai susijęs su antkainio rodikliu. Pavyzdžiui, Berrio rodiklis nesunkiai gali būti perskaičiuojamas į antkainį nuo veiklos sąnaudų, iš Berrio rodiklio atimant vieneta:

$$B - 1 = BP / VS - 1 = BP / VS - VS / VS = (BP - VS) / VS = \text{Veiklos pelnas} / VS = A;$$

čia B – Berrio rodiklis, BP – bendrasis pelnas, VS – veiklos sąnaudos, A – antkainis.

Dėl to Berrio rodiklis galėtų būti skaičiuojamas taikant ir „kaštai plus“ metodą.

3. Ištietosios rankos intervalo naudojimas sandorių tarp asocijuotų įmonių kainodarai nustatyti

Pasirinkus tinkamą pelningumo santykinį rodiklį, yra analizuojama, kiek nepriklausomos lyginamosios įmonės uždirba pelno sudarydamos analogiškus sandorius su neasocijuotais asmenimis. Paprastai yra atrenkamos kelios ar kelios dešimtys tokių įmonių, todėl yra imama ne konkreti pelningumo rodiklio reikšmė, o jų intervalas.

Remiantis statistikos teorija, gauti atrankos rezultatai, kurie yra arba didesni, arba mažes-

ni už medianą, suteikia informaciją apie atlikto tyrimo rezultatų intervalo plotį, todėl tyrimo tikslais jie gali būti naudojami ištietosios rankos principą atitinkančiai kainai nustatyti. Kalbant apie rezultatus (t. y. lyginamųjų įmonių pelningumus), esančius kraštutiniuose intervalo taškuose, reikia pabrėžti, kad šie rezultatai yra netipiški ir neparodo tikrosios rinkoje susiklosčiusios situacijos, todėl yra netinkami nustatant ištietosios rankos principą atitinkančią kainą. Dėl to ištietosios rankos intervalu pasirenkamas intervalas tarp 1-ojo ir 3-ojo kvartilų (žr. pav.).

Nustačius pelningumo ištietosios rankos intervalą yra skaičiuojama kontroliuojamo sandorio kaina. Kaina yra laikoma atitinkančia tikrąją rinkos kainą, jei įmonės gaunamas pelningumas (bendrasis pelningumas, veiklos pelningumas, antkainis nuo savikainos, turto grąža ir pan.) patenka į apskaičiuotą intervalą tarp kvartilų.

Išvados

Daugelis didžiųjų įmonių Lietuvoje sudaro įvairius sandorius (prekių ir paslaugų pirk-

mas–pardavimas, paskolos, turto nuoma ir pan.) su grupės įmonėmis, t. y. asocijuotais asmenimis. Remiantis Lietuvos Respublikos mokesčių įstatymais (Pelno mokesčio, Gyventojų pajamų mokesčio ir Pridėtinės vertės mokesčio), sandoriai tarp asocijuotų asmenų turi būti sudaromi tikrąją rinkos kaina. 2004 m., priėmus Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymą Nr. 1K-123, buvo įteisinti sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros metodai, kuriuos taikant turi būti nustatoma tikroji rinkos kaina.

Tačiau iki šiol nėra valstybės institucijų paaiškinimų ar metodinių nurodymų, kaip taikyti šiuos kainodaros metodus praktiškai, todėl daugelis įmonių nežino, ar jų nustatyta kontroliuojamų sandorių kainodara atitinka ištiesiosios ramos principą.

Daugeliu atvejų sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara nustatoma netiesiogiai: pirmausia nustatoma gautino iš kontroliuojamo sandorio pelno dalis, o vėliau apskaičiuojama galutinė sandorio kaina. Gautino iš kontroliuojamo sandorio pelno dalis skaičiuojama naudojant įvairius pelningumo rodiklius: bendrąjį pelningumą, veiklos pelningumą, turto grąžą, antkainį nuo pardavimo savikainos, antkainį nuo tipinės veiklos sąnaudų, Berrio rodiklį ir kitus.

Atliktas tyrimas parodė, kad pelningumo rodiklių pasirinkimą lemia daugelis veiksnių:

1. Kontroliuojamo sandorio pobūdis (vie-

ni finansiniai rodikliai turi būti skaičiuojami nustatant prekių perpardavimo sandorio kainodarą, kiti rodikliai – paslaugų teikimo sandorio kainodarą ir pan.);

2. Įmonės vykdomos funkcijos, prisiimamos rizikos ir valdomas turtas (pvz., jei įmonė vykdo tik tam tikras ribotas funkcijas ir prisiima ribotą riziką, geriausia pasirinkti antkainį nuo tipinės veiklos sąnaudų, o jei įmonė vykdo daug funkcijų, prisiima visą sandorio riziką bei naudoja daug materialaus ar nematerialaus turto, turėtų būtų skaičiuojamas bendrasis pelningumas, turto grąža ar antkainis nuo savikainos).
3. Informacijos patikimumas (pvz., jei lyginamosios įmonės skirtingai priskiria išlaidas pardavimo savikainai ir veiklos sąnaudoms, bendrasis pelningumas, antkainis nuo savikainos ir Berrio rodiklis negali būti skaičiuojami) ir prieinamumas (norint taikyti vieną ar kitą finansinį rodiklį, reikia turėti duomenų apie lyginamųjų įmonių uždirbamą pelningumą).

Rinkos sąlygomis tokią pačią veiklą vykdančių nepriklausomų įmonių pelningumas skiriasi, todėl nustatant sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarą imama ne konkreti pelningumo rodiklio reikšmė, o šių rodiklių intervalas tarp kvartilijų.

LITERATŪRA

1. APA Study Guide. Internal Revenue Servines, 1999, 73 p. Prieiga per internetą: http://www.irs.gov/pub/irs-apa/apa_study_guide_.pdf
2. Berry C. Berry Ratios: *Their Use and Misuse*, Global Transfer Pricing. – 1999, p. 47–56.
3. Buškevičiūtė E., Mačerinskienė I. (1998). *Finansų analizė* – Kaunas, Technologija, 218 p.

4. Įmonių finansinės būklės vertinimo rodikliai. 2000–2003. (2004). Lietuvos statistikos sąjunga, Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės – Vilnius, VšĮ „Statistikos tyrimai“.
5. Įmonių finansinių ataskaitų rodiklių skaičiavimo metodika (2001) – Vilnius: Nacionalinė vertybiinių popierių birža.

6. Kvedaraitė V. (1995). *Firmų finansinių rodiklių lyginamoji analizė* – Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 36 p.
7. Levey M. M., Wrappe S. (2001) Transfer Pricing: Rules, Compliance and Controversy. Riverwoods: CCH Inc., 462 p.
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. (2004) – Vilnius, Mūsų Saulužė, 448 p.
9. Lietuvos Respublikos finansų ministro 2004 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. 1K-123 „Dėl Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymo 40 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 15 straipsnio 2 dalies įgyvendinimo taisyklių“, *Valsybės žinios*. 2004 m. balandžio 21 d., Nr. 58.
10. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, *Valsybės žinios*, 2002 m. liepos 19 d., Nr. 73.
11. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas, *Valsybės žinios*, 2001 m. gruodžio 29 d., Nr. 110.
12. Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas, *Valsybės žinios*, 2002 m. balandžio 17 d., Nr. 43.
13. Mackevičius J. (2005). *Įmonių veiklos analizė* – Vilnius, TEV, 476 p.
14. Mackevičius J. Poškaitė D. (1998). *Finansinė analizė* – Vilnius, Katalikų pasaulis, 630 p.
15. *OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations*. (2001) – Paris, 268 p. ISBN 926418628X.
16. Przysuski M., Lalapet S. A Comprehensive Look at the Berry Ratio in Transfer Pricing, *Tax Notes International*. 2005, Volume 40, No 8, p. 759–767.
17. Rolfe C. *International Transfer Pricing 2004–2005*. (2004) – London, 552 p.
18. Shapiro A. C. (1995) *Multinational Financial Management* – Boston, 730 p. ISBN 0-205-13230-8.
19. Smullen J. (2001) *Transfer Pricing for Financial Institutions* – Cambridge: Woodhead Publishing, 160 p. ISBN: 1855733722.
20. Transfer Pricing Specialists Training (Level 2). PricewaterhouseCoopers sandorių tarp asocijuotų asmenų kursų medžiaga, (2005), (Dublinas, 2005 birželio 4–7 d.) – Dublin, 234 p.
21. Transfer Pricing Specialists Training (Level 3). PricewaterhouseCoopers sandorių tarp asocijuotų asmenų kursų medžiaga (2005) (Berlynas, 2005 m. lapkričio 16–19 d.) – Berlin, 482 p.
22. Tucha T., Brem M. Fuzzy transfer pricing world: on the analysis of transfer pricing with fuzzy logic techniques [interaktyvus]. Indian Institute of Management (2005), 22 p. Prieiga per internetą: <http://www.iimahd.ernet.in/publications/data/2005-12-03markus.pdf>.
23. USA Treasury Regulations section 482. Prieiga per internetą: <http://www.ustreas.gov>

APPLICATION OF PROFIT LEVEL INDICATORS IN TRANSFER PRICING

Dalia Poškaitė, Martynas Novikovas

Summary

In 2004, the transfer pricing rules (the Order of the Minister of Finance No. 1K-123) were issued in Lithuania, under which all the transactions between associated parties have to be concluded at the market price, i.e. the transfer prices should be in line with the arm's length principle. In practice, the arm's length price usually is determined applying profit level indicators. Therefore, this article aims to present the methodology for application of the profit level indicators in transfer pricing: the selection of transfer pricing method, calculation of profit level indicators and establishment of arm's length range.

According to the Lithuanian transfer pricing rules, when choosing the best transfer pricing method, the available methods should be considered in the following order:

1. Comparable uncontrolled price method.
2. Resale price or cost plus method.
3. Profit split or transactional net margin method.

Applying all the aforementioned transfer pricing methods, except the comparable uncontrolled price method, the arm's length price is determined using the following profit level indicators: gross profit margin, operating profit margin, mark up on costs of goods sold, mark up on operating costs, return on assets, Berry ratio.

The choice of the profit level indicator is usually depend on the activity the transaction party is engaged in, the type of inter-company transaction, the distribution of functions, risks and assets between transaction parties, the availability of information, etc.

In general, the profitability ratios of more than one independent comparable company are analyzed, thus, the arm's length range (but not a single figure) should be established. However, for points that lie on either extreme of the curve, there is a risk that these observations

are influenced by some economic circumstances and, therefore, unrepresentative of the arm's length principle. Thus, the "inter-quartile range" is used to set the transfer pricing as the threshold for acceptable results, i.e. the range of results between the 25th and 75th percentile.

PELNINGUMO RODIKLIŲ NAUDOJIMAS SIEKIANT NUSTATYTI SANDORIŲ TARP ASOCIJUOTŲ ASMENŲ KAINODARĄ

Dalia Poškaitė, Martynas Novikovas

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas Lietuvos ekonomistams mažai žinomas sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros klausimas. Nors dar 2004 metais Lietuvoje buvo įteisinta sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara, kurią turėjo taikyti dauguma didžiųjų Lietuvos įmonių, tačiau iki šiol nėra valstybės institucijų paaiškinimų ar metodinių nurodymų, kaip ši kainodara turi būti taikoma. Reikia pažymėti, kad ši tema Lietuvoje nėra nagrinėjama ir moksliniu lygmeniu, nes šiuo klausimu nėra parašyta nė vieno mokslinio straipsnio.

O Vakarų Europos, Šiaurės Amerikos šalyse sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara nagrinėjama jau seniai (Berry C. 1999, p. 47–56, 767, Shapiro A. 1995, p. 538–560, Smullen J. 2001, p. 106). Nemažai tyrimų yra atlikę ir išleidę publikacijų tarptautinių audito bendrovių „PricewaterhouseCoopers“, „Ernst and Young“, KPMG, „Deloitte and Touche“ specialistai.

Sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros klausimai yra labai aktualūs, todėl straipsnyje siekiama atskleisti:

- 1) sandorių tarp asocijuotų įmonių kainodaros reikšmę ir metodus;
- 2) ištirti naudojamų sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros rodiklių sistemą;
- 3) pateikti pelningumo rodiklių taikymo tarp asocijuotų asmenų kainodaroje metodiką.

Globalizacija ir tarptautinės prekybos plėtra tarptautinėje rinkoje vis didina tarptautinių bendrovių, turinčių antrinių įmonių įvairiose šalyse, skaičių, o kartu iškelia daug tarpusavio ryšio problemų, ypač sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros, kurią vykdyti reikia siekti, kad kainos atitiktų tikrąsias rinkos kainas. Tačiau sandoriams tarp asocijuotų asmenų dažnai nustatomos kainos, kurios neatitinka šių reikalavimų.

Akivaizdu, kad sparčiai daugėjant sandorių tarp asocijuotų asmenų, vis labiau didėja mokesčių paja-

mų persikirstymas tarp šalių, t. y. iš šalių, kuriose mokesčių tarifai yra labai skirtingi.

Lietuvoje sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodara buvo įteisinta tik 2004 m., tačiau jau iki kainodaros taisyklių įteisinimo buvo nurodyta, kad sandorai tarp asocijuotų asmenų turi būti sudaromi tikrąja rinkos kaina.

Remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymu Nr. 1K-123, nustatant tikrąją rinkos kainą, turi būti naudojamas vienas iš šių kainodaros metodų:

- 1) lyginamosios nepriklausomos kainos metodas;
- 2) perpardavimo kainos metodas arba „kaštai plus“ metodas;
- 3) pelno padalijimo metodas arba transakcijos grynosios maržos metodas.

Straipsnyje nagrinėjami kainodaros metodai turi būti taikomi nurodytu eiliškumu. Visų pirma turi būti taikomas palyginamosios nepriklausomos kainos metodas. Jeigu šiam metodui naudoti neužtenka duomenų arba šie duomenys nepakankamai patikimi, turi būti pasirinktas perpardavimo kainos, arba „kaštai plus“, metodas. Tik tuo atveju, jei šioms metodams naudoti neužtenka duomenų arba duomenys yra nepakankamai patikimi, gali būti taikomas pelno padalijimo arba transakcijos (ūkinės operacijos) grynosios maržos (grynojo pardavimų pelningumo) metodas.

Naudojant lyginamosios nepriklausomos kainos metodą, kontroliuojamo sandorio kaina nustatoma atsižvelgiant į lyginamųjų nekontroliuojamų sandorių kainas. Lyginamosios nepriklausomos kainos metodą rekomenduojama naudoti tais atvejais, kai yra galimybė nustatyti lyginamuosius vidaus arba išorės sandorius. Naudojant šį metodą kontroliuojamo sandorio kaina yra nustatoma lyginant:

- lyginamųjų sandorių su nesusijusiais asmenimis (vidiniai palyginimai) kainas; arba lyginamųjų sandorių tarp nesusijusių asmenų (išoriniai palyginimai) kainas.

Tačiau labai dažnai esama esminių kontroliuojamų ir nekontroliuojamų sandorių skirtumų (pvz., sutarties sąlygos, sandorio apimtis, parduodamų prekių ar teikiamų paslaugų charakteristikos, papildomos sąlygos ir pan.), todėl lyginamosios kainos metodas yra naudojimas retai.

Naudojant visus kitus metodus, kontroliuojamo sandorio kaina nustatoma netiesiogiai: visų pirma nustatoma, kokią pelno iš kontroliuojamo sandorio dalį turi uždirbti įmonė. Dėl to taikant minėtus sandorių kainodaros metodus yra naudojami įvairūs finansiniai santykiniai rodikliai (dažniausiai pelningumo rodikliai), kuriems straipsnyje skiriama daug dėmesio.

Dažniausiai yra naudojami šie sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaros pelningumo rodikliai: bendrasis pelningumas; veiklos pelningumas; turto pelningumas; antkainis nuo pasigaminimo / įsigijimo savikainos ir antkainis nuo tipinės veiklos sąnaudų; Berrio rodiklis.

Kiti pelningumo rodikliai (grynasis pelningumas, nuosavo kapitalo pelningumas ir kt.) sandorių kainodaroje yra naudojami labai retai dėl mažo šių rodiklių patikimumo (pvz., skirtingose šalyse veikiančių ir ta pačia veikla besiverčiančių įmonių grynasis pelningumas gali skirtis ne tik dėl skirtingų ekonominių

sąlygų ar įmonių veiklos efektyvumo, bet ir dėl skirtingų pelno mokesčio tarifų).

Straipsnyje, apibendrinant rodiklių, naudojamų asocijuotų asmenų sandorių kainodaros sistemoje, atliekamas visapusiškas rodiklių įvertinimas, pabrėžiant kiekvieno iš jų reikšmingumą ir panaudojimo aplinkybes. Pavyzdžiui, bendrasis pelningumas, veiklos pelningumas, turto pelningumas yra plačiai aprašyti mokslinėje literatūroje ir gana plačiai naudojami kainodaroje. Mažiau yra nagrinėti antkainis nuo prekės / paslaugos savikainos bei antkainis nuo tipinės veiklos sąnaudų ir naudojami įmonei prisiimant ribotą riziką. Berrio rodiklis lietuvių mokslinėje literatūroje iki šiol nebuvo nagrinėtas, nors praktiškai, nustatant sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarą, šis rodiklis yra naudojamas įvairiose Lietuvos įmonėse tik atsižvelgus į informacijos patikimumą.

Straipsnyje pabrėžiama, kad sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodaroje išvardytų rodiklių pasirinkimas priklauso: nuo kontroliuojamo sandorio pobūdžio, įmonės vykdomos funkcijos, prisiimamos rizikos bei valdomo turto ir informacijos patikimumo. Ne mažiau svarbi ir skaičiavimo metodika, todėl nustatant sandorių tarp asocijuotų asmenų kainodarą yra imama ne konkreti pelningumo rodiklio reikšmė, o šių rodiklių intervalas tarp kvartilių.

Įteikta 2006 m. spalio mėn.

Priimta spausdinti 2006 m. lapkričio mėn.